

IZOBRAŽEVANJE ZA KATALOGIZACIJO IN ORGANIZACIJO INFORMACIJ

Alenka Šauperi

Oddano: 5.4.2005 – Sprejeto: 16.9.2005

Strokovni članek

UDK 378.602.53/.54(497.4)

Izvleček

Izobraževanje za katalogizacijo bi moralo izhajati iz funkcij kataloga, izobraževanje za organizacijo informacij pa iz funkcij podatkovnih zbirk. Preobrazba univerzitetnega izobraževanja v duhu Bolonjske deklaracije (1999) je spodbudila premišljevanje o prenovi izobraževanja za katalogizacijo in organizacijo informacij na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete v Ljubljani. Dvostopenjski način študija (3+2 leti) izhaja iz Bolonjske deklaracije. Večstopenjsko pridobivanje znanja za področje katalogizacije in organizacije znanja pa je zamišljeno tako, da bi sledilo funkcijam kataloga in podatkovnih zbirk na eni strani in specializacijskim željam študentov in študentk na drugi. Tako bi v vsakem letniku ponudili enega ali več predmetov, katerih poglobljenost bi glede na že absolvirano znanje naraščala do najzahtevnejših tem v 2. letniku druge stopnje. Izobraževanje za to področje pa ne bi smelo ostati le teoretično. Že med šolanjem bi se moralo z vajami, seminarskimi nalogami in obvezno prakso navezovati na delovno okolje knjižnic in informacijskih ustanov. Pripravnništvo bi moralo biti običajen zaključek šolanja. Stalno strokovno izpopolnjevanje pa bi moralo biti sestavni del kariere vsakega knjižničarja in informacijskega strokovnjaka.

Ključne besede: katalogizacija, organizacija znanja, izobraževanje, univerze

Professional article

UDC 378.602.53/.54(497.4)

Abstract

Just as education for cataloging has to follow functions of the catalog, education for knowledge organization needs to stem from the functions of databases. The reform of

ŠAUPERL, Alenka: Education for cataloging and knowledge organization. Knjižnica, Ljubljana, 49(2005)3, 95-111

higher education in the light of Bologna Declaration (1999) has stimulated a consideration of changes in education for cataloging and knowledge organization at the Department of Library and Information Science and Book Studies at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. A two level university program (3+2 years) is suggested by the Bologna Declaration. A proposed stepwise learning for cataloging and knowledge organization is intended to consider the functions of a library catalog on the one hand and to enable students for various degrees of specialization on the other. In each year of study one or more courses would be offered that would increase theoretical and scientific level of topics according to the knowledge acquired in previous courses. However, theoretical knowledge should be enhanced by practical work, therefore courses should provide practical training and internship. After graduation a period of introducing novices should remain an essential part of training. Professional librarians should see continuing education as an integral part of their careers.

Key words: cataloging, knowledge organization, education, universities

1 Uvodno pojasnilo

Zaradi reforme univerze v skladu z Bolonjsko deklaracijo (Bologna Declaration, 1999), smo se tudi na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete v Ljubljani začeli ukvarjati s prenovno študijskih programov. Med tem procesom sem analizirala tuje programe in članke na to temo. Premišljevala sem predvsem o tem, kaj bi bilo treba študentom ponuditi, da bi lahko kakovostno opravljali delo v knjižnicah in tudi zato, da bi se lahko zaposlili izven knjižnic. Čeprav moja premišljevanja izhajajo iz skupnih oddelčnih idej, tu predstavljam samo osebno mnenje. Zato tudi niso predlagani načini izvedbe takega programa. Upam, da bo moje prizadevanje spodbudilo k podobnemu premišljevanju še koga. Vesela bom, če se mi bo oglasil-a.

2 Kakšni sta vloga in smisel kataloga?

Naši učitelji so zapisali:

“Knjižnični katalogi so urejen popis zaloge določene knjižnice. (...) so po eni strani namenjeni uporabniku, ki z njihovo pomočjo ugotavlja, ali ima knjižnica gradivo, ki mu je potrebno, kakšno gradivo je to in v kateri skupini UDK ali pod katero signaturo je shranjeno, knjižničarju pa so katalogi tudi važen pripomoček za smotrno dopolnjevanje knjižničnega fonda, saj mu povedo, kako je založen z literaturo s posameznih področij znanosti in umetnosti.” (Osnove, 1987, str. 113)

Da v svojem premišljevanju niso bili osamljeni, dokazujem z navedbo Pirjevca (1940, str. 184):

“Stranke pa vprašajo knjižničarja, ali ima Fr. Milčinskega Igračke, ali in kaj ima o sadjarstvu, kaj o delavskem strokovnem gibanju. Če hoče knjižničar odgovoriti na prvo vprašanje, s seznamami, ki smo jih doslej opisali, mora prebrati seznam vseh prirastkov ali ves inventar od začetka, dokler ne najde knjige Milčinskega. Če hoče odgovoriti na drugo in tretje vprašanje, mora prav tako prebrati ves inventar, odnosno pri ureditvi po strokah vsaj ves krajevni katalog za kmetijstvo in socialno skupino. Za občevanje s strankami potrebujemo torej še druge kataloge...”

Pirjec najprej opiše abecedni imenski katalog (sam ga imenuje imenski katalog), ki odgovarja na prvo vprašanje, saj je urejen po abecednem redu avtorjev in naslovov del. Na drugo in tretje vprašanje o tem, ali ima knjižnica gradivo na določeno temo pa, kot piše Pirjec, odgovarja stvarni katalog.

Staroste slovenskega bibliotekarstva v svojih opisih funkcij knjižničnih katalogov niso bili izjeme. Sledili so Pariškim načelom (International Conference on Cataloging Principles, 1961 in Načela, 1961), ki pravijo:

»Katalog naj bo sredstvo, s katerim uspešno ugotovimo:

2.1 ali knjižnica ima določeno knjigo, ki jo поблиže označuje:

- a) njen avtor in stvarni naslov ali
- b) samo stvarni naslov, ako avtor v knjigi ni imenovan, ali
- c) prikladen nadomestek za naslov, ako avtor in stvarni naslov nista primerena ali ne zadoščata za identifikacijo;

2.2 a) katera dela določenega avtorja in

b) katere izdaje določenega dela so v knjižnici« (Osnove, 1987, str. 145).

Neposredna osnova za te funkcije izhaja iz Cutterjevih navodil za križni katalog, ki so bila prvič objavljena leta 1876. Cutter (1904) je zapisal, da ima knjižnični katalog naslednje funkcije:

Omogočiti osebi, da najde knjigo, za katero je znan:

- (A) avtor,
- (B) naslov,
- (C) tema.

Pokazati kaj ima knjižnica:

- (D) pod imenom izbranega avtorja,
- (E) na izbrano temo,
- (F) v izbrani zvrsti literature.

Pomagati pri izbiri knjige:

(G) glede na izdajo (bibliografsko),

(H) glede na značaj (literarno ali tematsko).

V tem seznamu so povzeta načela predhodnikov, med katerimi je bil tudi Panizzi s prvim pravilnikom za abecedni imenski katalog (Brault, 1972). Te nesporne in še vedno veljavne funkcije knjižničnih katalogov, ki so se uveljavile v času brez računalnikov, pa upoštevamo tudi pri premišljevanju o prenovi katalogov. *Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise* (2000) so namenjene prekinitvi posnemanja listkovnih katalogov z računalniškimi. Mnoge omejitve, ki so bile pri listkovnih katalogih posledica njihove dvodimenzionalne narave ter fizične omejenosti na listke in predalčke, so v računalniku odveč. Tudi fizične omejitve uporabnikov, ki v listkovnih katalogih niso mogli hkrati iskati po več kriterijih (npr. po avtorju, letu izida in temi), so v računalniških katalogih izginile.

Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise (2000) ugotavljajo, da so osnovni postopki, ki jih uporabniki izvajajo pri uporabi knjižničnih katalogov naslednji:

1. iskanje dokumenta, ki ustreza njihovim izraženim iskalnim zahtevam;
2. identificiranje entitete [dokumenta] (npr. ugotovili želijo razliko med izdajama);
3. izbira entitete, ki ustreza njihovim potrebam (npr. glede na jezik, pisavo, obliko dokumenta) ter
4. pridobitev dostopa do izbrane entitete (npr. rezervacija, naročilo dokumenta).

Te funkcije bi torej morali izpolnjevati sodobni katalogi. Bistvena lastnost tega novega modela je vzpostavljanje odnosov med entitetami, ki bi uporabnikom omogočale prehajanje od dokumenta do dokumenta s smiselnimi povezavami.

Model Funkcionalnih zahtev (2000) vsebuje tri vrste entitet:

Prva skupina (Žumer in Riesthuis (2002) jo imenujeta bibliografska entiteta) vsebuje **delo** (*work*), **izrazno obliko** (*expression*), **pojavno obliko** (*manifestation*) in **enoto** (*item*). Predstavljajte si zgodbo o notredamskem zvonarju, kot jo je v mislih zasnoval Victor Hugo. To je **delo** »Notre Dame de Paris«. Obstoj tega dela v različnih jezikih, izdajah, prevodih, predstavlja različne »**izrazne oblike**«. Niti delo niti izrazna oblika ne moreta obstajati v običajnem knjižničnem katalogu, ker nobena ne obstaja fizično. Fizično se dokument pojavi šele v različnih **pojavnih oblikah**. Za »Notre Dame de Paris« bi bile pojavne oblike »Notre-damska cerkev v Parizu 1482«, ki je izšla v Ljubljani 1931, in »Notredamski zvonar«, ki je 1983 izšel v Mariboru. Če bi imeli katerokoli od stotin pojavnih oblik v roki, potem bi držali **enoto**.

Drugo skupino entitet tvorijo osebe in korporacije, ki so kakorkoli odgovorne za nastanek del, npr. avtorji, prevajalci.

V tretji skupini entitet so pojmi, ki predstavljajo vsebino del. To so lahko pojem, predmet, dogodek in kraj. Tudi entitete prve in druge skupine sodijo lahko sem: ko delo govori o nekem drugem delu (npr. literarne študije), o osebi ali korporaciji (npr. biografije).

Če bi bili odnosi med entitetami v katalogu vzpostavljeni po funkcionalnih zahtevah ali kakem drugačnem modelu, bi nam omogočali drugačno izkoriščanje kataloga kot nam ga sedaj. Mar ne bi bilo zanimivo sprehajati se po katalogu na ta način, da bi od televizijske nadaljevanke o Prešernu prešli na njegovo »Lepo Vido«, na strokovne študije o tej pesnitvi, nato bi si ogledali dela, ki so to literarno osebo povzela, vključno s Predinovo popevko »Picek moj frdamani«, prešli bi na avtorje, na katere je Prešeren vplival, nato na ljudske motive z Lepo Vido, pa še na aleksandrinke (ženske študije in literarna dela) in pristali na gradivu o Devinu ter se na koncu odločili za vodnik po Rilkejevi poti? Se vam zdi čudno, pretirano, fantastično?

Veliko odnosov je v katalogih že vzpostavljenih. To sta pokazali vsaj dve raziskovalki, Tillet (1991a in b) in Petek (2003). Naša raziskovalka je ugotovila, da je v COBIB-u vzpostavljenih 48,9% odnosov med deli. Ker ta pomanjkljivost kataloga lahko povzroči, da uporabnik relevantnih dokumentov ne najde, bi odnose morali še vzpostaviti. Kljub zavidljivi profesionalni tradiciji slovenskega knjižničarstva, ki je vedno hitro sledilo mednarodnim prizadevanjem za kakovost in poenotenje, se Žumer in Riesthuis (2002) sprašujeta, ali smo knjižničarji resnično pripravljene podpreti uporabnike pri taki uporabi knjižničnih katalogov. Tak dvom izhaja tudi iz ugotovitev domačih raziskovalk glede kakovosti slovenskega vzajemnega kataloga.

3 Ali izkušnje in raziskave kažejo, da vlogo in smisel kataloga uresničujemo?

Med prvimi je o kakovosti našega vzajemnega kataloga pisala Dimec (1994). Kot njegova urednica je imela nad kakovostjo dober pregled. Ne da bi navajala številke ali krivce, ugotavlja, da se katalogizatorji ne držijo katalogizacijskih pravil v glavnem iz dveh razlogov: ali zato, ker ne uporabljajo priročnikov ali pa zato, ker skušajo preliščiti sistem tako, da lahko ostanejo pri starih navadah oz. lokalni praksi (npr. vnos sekundarnih avtorjev v polje 701 namesto v polje 702, ko program za izposajo ni upošteval polja 702 (Dimec, 1994, str. 82)).

Nekaj števil in ne krivcev je navedla Kokove - Hrovat (2004) v svojem diplomskem delu. Analizirala je uporabo označevalcev [sic] in [i.e.] v poljih naslova, kraju izida in imenu založnika (polja 200, 210a in 210c formata COMARC) v slovenskem vzajemnem katalogu. Ugotovila je, da je celotno število nepravilnosti pri uporabi obeh označevalcev napak kar v 1.142 od pregledanih 4.181 zapisov. To pomeni 27% ali skoraj tretjino pregledanih zapisov! Kaj ta ilustracija uporabe relativno enostavnega pravila pove o katalogizatorjih? Dvoje možnosti: oteženo dostopnost (onemogočen priklic relevantnega zapisa) in povzročanje zmede pri uporabnikih (zaradi nedosledne in neenotne uporabe označevalcev). Kokove-Hrovat je raziskavo zasnovala na podlagi podobne tuje raziskave. Beall (2000) je raziskoval ameriške katalogizatorje in med 9.990 kataložnimi zapisi našel katalogizatorjeve nepravilnosti pri uporabi istih označevalcev napak v 59 zapisih (to je 0,6%).

Tudi Likar (2004), ki je svojo raziskavo omejila na slovenske serijske publikacije z dostopom online, je v 196 zapisih našla 239 napak. Med zapisi za publikacije nacionalne produkcije, ki so namenjeni tudi mednarodni izmenjavi, je bilo pravih le 61 ali 31%. Kaj bo to pomenilo za uporabnika, ki bo skušal najti, identificirati, izbrati in si pridobiti izbrani vir informacij prek svetovnega vzajemnega kataloga (npr. WorldCat)?

Vse tri omenjene avtorice med predlogi za izboljšanje stanja omenjajo dosledno upoštevanje sprejetih pravilnikov in izobraževanje za katalogizacijo. Omenjajo pa tudi pomen pozitivnega pogleda na katalogizacijo. Tudi podcenjevanje katalogizacije namreč privede do napak in nedoslednosti v katalogu. Če je dovolj, da je gradivo v katalogu zabeleženo, da ga potem, ko ga uporabnik prinese k pultu, lahko izposodimo, potem katalogizacijo res lahko vsakdo opravlja. Če pa naj bo katalog tisto orodje, s katerim lahko:

A. uporabniki:

1. najdejo dokument, ki ustreza njihovim izraženim iskalnim zahtevam;
2. identificirajo ustrezeni dokument med več razpoložljivimi različicami;
3. izberejo dokument, ki ustreza njihovim potrebam in namenu (npr. knjigo, pesnitev, elektronski vir).

B. knjižničarji pa:

1. zbirajo in izbirajo gradivo za bogatenje in vzdrževanje knjižnične zbirke;
2. shranjujejo in varujejo gradivo za današnjo in prihodnjo rabo;
3. obdelujejo, oz. opisujejo gradivo v katalogih in podatkovnih zbirkah tako, da lahko
4. posredujejo gradivo in informacije iz njega na željo uporabnikov;

potem mora biti katalogizator izobražen in zaveden pripadnik svoje stroke.

4 Kakšno izobraževanje za katalogizacijo torej potrebujemo?

Da bi katalogizator lahko izdeloval in vzdrževal katalog z vsemi temi funkcijami, mora imeti obsežno profesionalno znanje.

1. Iz katalogizacije

- Razumeti in sodelovati mora pri izpopolnjevanju teoretičnih in praktičnih osnov organiziranja informacij v knjižničnem katalogu, da bo lahko zagotavljal dostopnost gradiva in informacij v njem.
- Poznati in razumeti mora domača katalogizacijska pravila in navodila. Dobro mora poznati vse katalogizacijske priročnike in jih tudi uporabljati. Sodelovati mora pri njihovem posodabljanju in izpopolnjevanju. Vedeti mora, da lahko druge države uporabljajo drugačne katalogizacijske pravilnike. Znati mora razbrati in uporabiti kataložne zapise, izdelane na podlagi tujih katalogizacijskih norm.
- Znati mora uporabljati, vzdrževati in graditi sisteme za vsebinski opis kot so klasifikacijski sistemi, geslovniki in tezavri v klasičnem in računalniškem okolju.
- Poznati mora računalniški sistem in kataložni format, v katerem katalogizira. Razumeti mora njegov zgodovinski razvoj. Sposoben mora biti slediti njegovemu nadaljnjemu razvoju in ga tudi voditi.
- Razumeti mora, da cilj njegovega dela ni posamezni kataložni zapis, temveč katalog kot celota; to pomeni, da mora razumeti, prepoznavati in znati vzpostavljati ustrezne odnose med deli oz. zapisi (npr. z vodilkami). Del kataloga pa so tudi normativne datoteke, zato mora razumeti njihovo poslanstvo in jih znati dopolnjevati, vzdrževati in razvijati.

2. Iz osnov iskanja informacij (*information retrieval*)

- Razumeti mora strukturo knjižničnega kataloga kot podatkovne zbirke in njen pomen za iskanje informacij.
- Razumeti mora vlogo, ki jo ima knjižnično gradivo pri oblikovanju strukture knjižničnega kataloga: kako narava in pomen bibliografskih podatkov ter vsebinskega opisa določata način opisovanja in iskanja dokumentov.
- Zavedati se mora posledic katalogizacijskih odločitev za iskanje in priklic dokumentov in informacij iz kataloga kot podatkovne zbirke.
- Poznati mora osnove načrtovanja in vzdrževanja podatkovnih zbirk in uporabniških vmesnikov, ker je to osnova za razumevanje delovanja kataloga kot podatkovne zbirke.

3. O svoji knjižnici in njenih uporabnikih
 - Razumeti mora poslanstvo svoje knjižnice ter poznati potrebe in vedenje njenih uporabnikov.
 - Znati mora izvesti vse operacije v zvezi s katalogom in dokumenti tako, da bodo uporabniki do njih dostopali hitro in brez težav. To zajema tako katalogizacijo kot vzdrževanje kataloga in fizično postavitve gradiva. Opisna katalogizacija in vsebinski opis lahko uporabnikom pomagata pri iskanju in uporabi potrebne informacije ali gradiva le, če sta jim primerno prilagojena. Enako velja za fizično ureditev zbirke v prostoru in ureditev digitalne zbirke.
 - Znati mora ugotavljati navade in potrebe uporabnikov glede iskanja in uporabe dokumentov in informacij.
 - Znati mora načrtovati informacijske sisteme skladno z ugotovljenimi navadami in potrebami uporabnikov ter glede na poslanstvo svoje knjižnice.
 - Znati mora preveriti in oceniti strojno in programsko opremo, ki jo potrebuje za oskrbo kataloga in uporabnikov z dokumenti in informacijami in to glede na poslanstvo knjižnice in potrebe uporabnikov.
 - Poznati mora delovne procese v vseh oddelkih svoje knjižnice, ki bi lahko pripomogli k oskrbovanju uporabnikov z dokumenti in informacijami. Katalogizator ne sme ostati izoliran v svojem oddelku, temveč mora sodelovati s kolegi na oddelkih, kamor pošilja gradivo.
4. Iz ohranjanja informacij in dokumentov
 - Razumeti mora pomen knjižnične zgradbe, prostora in sistemov za varovanje knjižničnega gradiva in katalogov, ki so namenjeni uporabi, in tistih, ki so namenjeni arhivskemu shranjevanju.
 - Zavedati se mora posledic, ki jih ima oprema knjižničnega gradiva za njegovo trajnost. Prav tako se mora zavedati posledic, ki jih ima obraba gradiva na katalog in knjižnično zbirko. Poznati mora tudi raznovrstne poškodbe gradiva. Poznati mora postopke za obnavljanje poškodovanega oz. obrabljenega gradiva.
 - Zavedati se mora možnosti poškodb podatkovnih zbirk in poznati načine preprečevanja takih poškodb (zaščita pred virusi, vdori ipd.).
 - Poznati mora postopke za ohranjanje dokumentov in informacij v vseh oblikah in na vseh nosilcih v izvorni obliki ter vedeti kdaj in kako jih sme ali mora prenesti na drug medij.
5. O domači zbirki ali zbirkah
 - Poznati mora domačo knjižnično zbirko, njene prednosti in slabosti. Poznati jo mora zato, da se lahko sam v vsakem trenutku pouči o novem pojmu ali tematiki, zato da lahko skrbi za konsistentnost kataloga in normativnih da-

totek in zato, da uspešneje pomaga uporabnikom pri zadovoljevanju njihovih informacijskih potreb.

- Zavedati se mora, da ima znanje v vsaki disciplini svoje značilnosti. Struktura znanja se v različnih disciplinah razlikuje. Različne discipline imajo različen način prenašanja znanja, torej različno strukturirajo dokumente. Posledice tega se odražajo tudi v vsebinskem opisu dokumentov v knjižničnih katalogih.

6. O vseživljenjskem učenju in izpopolnjevanju

- Zavedati se mora, da se je potrebno nenehno strokovno izpopolnjevati. Slediti je treba novostim, priporočilom domačih in mednarodnih profesionalnih združenj ter domačemu in mednarodnemu razvoju na področju bibliotekarstva in sorodnih disciplin.

To je zelo obsežno znanje, ki si ga katalogizator ne more nabrati le v šoli. Bolonjska preobrazba univerzitetnega študija predvideva zmanjšanje števila ur predavanj (Bologna Declaration, 1999; Tuning, 2004). Zato ne moremo več pričakovati, da bomo katalogizaciji posvetili toliko časa kot doslej: 330 ur (210 v okviru Bibliotekonomije in 120 v okviru Klasifikacije) (Predmetnik, 1999?). Vendar pa bolonjska reforma predvideva, da bo študent sam vložil v posamezen predmet približno petkrat toliko časa, kolikor je predvidenega za predavanja. Tudi zaradi povečevanja vloge samostojnega dela študenta, je potrebno zmanjševanje obsega predavanj.

Vendar pa izkušnje kažejo, da se katalogizacije ne moremo naučiti povsem samostojno. Potrebujemo pomoč mojstra te umetnosti. Če umetnost katalogizacije in vsebinskega opisa primerjamo z umetnostjo medicine, si tudi našega izobraževanja ne moremo predstavljati brez praktičnih vaj in stažiranja, kakršnega preživijo zdravniki. Res je, da naši "pacienti" ne bodo umrli, če ne bodo dobili prave informacije ob pravem času. Lahko pa umre pacient kakega zdravnika, če naš informacijski sistem ne bo sposoben pravočasno priklicati za zdravnika relevantne informacije. Da bi torej izobrazili dobre vajence za katalogizacijo in organizacijo informacij, moramo v predmetnik vključiti ustrezne praktične vaje in stažiranje. Glede tega imamo bogate izkušnje tako z vajami pri različnih predmetih na oddelku, kot tudi v knjižnicah z mentorstvom pri obvezni praksi študentov bibliotekarstva. Vajenci bodo potrebovali še nekaj mentorstva izkušenih sodelavcev in sodelavk med uvajanjem v delo, za kar bomo izkušnje lahko črpali iz dosedanjega pripravništva, ter nekaj let izkušenj pri samostojnem delu, med katerim se bodo s sodelavci posvetovali o različnih zadregah, da bodo tudi sami lahko postali mojstri, kar je v manjših skupinah katalogizatorjev tudi že običaj. Zaradi hitrega napredovanja tehnologije in izpopolnjevanja pravilnikov in sistemov pa je potrebno tudi stalno strokovno izpopolnjevanje mojstrov v času aktivne delovne dobe, za kar pri nas že nekaj časa skrbita Narodna in uni-

verzitetna knjižnica in IZUM. O potrebnosti takega večstopenjskega in kontinuiranega izobraževanja katalogizatorjev so prepričani tudi nekateri tuji strokovnjaki. Intner (2002) in Swan Hill (2002) to ugotavljata s stališča učitelja in vodje oddelka za obdelavo gradiva. Kovacs in Dayton (2002) pa sta anketirali diplomante knjižničarske šole in med njihovimi odgovori se je izkazalo, da jih je večina obžalovala, ker med študijem niso posvetili dovolj pozornosti katalogizaciji.

5 Kakšen naj bo študij za katalogizatorje?

V osnutku novega študijskega programa smo na oddelku načrtovali, da bi imeli v času triletnega dodiplomskega študija bibliotekarstva iz katalogizacije v širšem smislu (zajema opisno katalogizacijo in vsebinsko obdelavo) predmete na treh zahtevnostnih ravneh. Prva raven z enim predmetom bi bila namenjena vsem študentom, ne glede na to, ali se bodo s katalogizacijo kdaj ukvarjali ali ne in ali nameravajo kdaj delati v knjižnicah ali ne. Uvedli bi jih v teorijo dokumentov, surogatov in informacij, s katerimi delamo v knjižnicah in informacijskih službah pa tudi v drugih ustanovah, kot so muzeji, arhivi, časopisne hiše. Študenti bi se seznanili s pripravljanjem surogatov dokumentov (kataložnih ali dokumentacijskih zapisov) in razlogi za njihovo strukturo, razlikami ter z načini njihovega urejanja, shranjevanja, iskanja in razširjanja v javnost. Seznanili bi se sicer z osnovami katalogizacije in klasifikacije, kakršno poznamo v knjižnicah, vendar bi dobili širši pregled nad organizacijo dokumentov, podatkov in znanja v različnih okoljih. Različne metapodatkovne strukture (surogati dokumentov) imajo namreč izvor v potrebah in navadah različnih disciplin in okolij.

Tudi druga raven bi bila namenjena vsem študentom, ne glede na to ali bi nameravali kdaj delati v knjižnici ali ne. En predmet na drugi ravni bi študente podrobneje seznanil s knjižničnimi katalogi in organizacijo knjižničnih zbirk. Študente bibliotekarstva bi s tem uvedel v temeljno teorijo in prakso knjižničnega kataloga. Študente, ki bi se zanimali za študij na smereh izven bibliotekarstva, pa bi knjižnični katalog kot model dobro organizirane podatkovne zbirke seznanil s teorijo in prakso organiziranja neke zbirke ali dokumentacije.

Dva predmeta na tretji ravni pa bi bila namenjena predvsem študentom bibliotekarstva in bi se poglobila v opisno katalogizacijo in vsebinsko opisovanje. Študenti bi torej podrobno spoznali katalogizacijske priročnike, sisteme za vsebinski opis in delovanje kataloga kot podatkovne zbirke za iskanje informacij. Vse je namenjeno obvladovanju kataloga kot osnovnega delovnega orodja vsakega knjižničarja. Diplomant prve stopnje bibliotekarstva bi moral pridobiti znanje za opravljanje takih operacij pri katalogizaciji, kot sta npr. bibliografski opis knjig in serijskih publikacij.

Med dveletnim podiplomskim študijem bibliotekarstva bi študent dosegel četrto, najzahtevnejšo raven izobraževanja na tem področju z dvema predmetoma. Prvi predmet iz organizacije informacij bi bil namenjen vsem študentom, seznanil pa bi jih z zahtevnimi temami s področja katalogov in podatkovnih zbirk v knjižnicah, založništvu in drugod. Drugi predmet bi bil posebej posvečen zahtevnejši tematiki v opisni katalogizaciji in vsebinski obdelavi, namenjen pa bi bil le študentom bibliotekarstva, ki bi se s katalogizacijo nameravali ukvarjati po zaposlitvi. V okvir tega predmeta bi sodila katalogizacija dokumentov na različnih nosilcih, vzdrževanje kataloga in normativne zbirke, oblikovanje različnih podatkovnih zbirk za besedila, zvok in slike ter druge teme. Diplomant druge stopnje bibliotekarstva bi bil usposobljen za katalogizacijo vseh dokumentov, razvijanje in vzdrževanje katalogov, normativnih datotek in organiziranje zbirk najrazličnejših vrst.

6 Ali katalogizatorje sploh še potrebujemo?

Marsikdo meni, da v času vzajemne katalogizacije in izmenjave kataložnih zapisov katalogizatorjev sploh ne potrebujemo več. To nikakor ne drži, za kar lahko navedemo tri razloge:

1. potrebujemo knjižnične kataloge. Knjižnica brez kataloga sploh ni več knjižnica, saj izgubi svoje osnovno informacijsko orodje;
2. potrebujemo strokovnjake, ki bodo znali prilagajati kataložne zapise glede na potrebe lokalne skupnosti. Tudi manjše knjižnice vse pogosteje same skrbijo za svoje domoznansko gradivo. Za tako delo so najbolj usposobljeni ravno katalogizatorji;
3. katalogizatorje moramo angažirati pri sodelovanju z drugimi ustanovami, ki imajo manj izkušenj in teoretičnega znanja iz organiziranja in vzdrževanja velikih podatkovnih zbirk.

Takemu sodelovanju z drugimi ustanovami bi bila namenjena študijska smer informacijske znanosti. Banke, zavarovalnice, trgovine, državna uprava, turistične agencije, odvetniki in mnoge druge dejavnosti urejajo svoje dokumentacije po svojih najboljših močeh in velikokrat tudi neuspešno, ne da bi se zavedali, da jim znamo knjižničarji oz. informacijski strokovnjaki pomagati. Če take pomoči ne bomo sami ponudili, se nam lahko zgodi, da bo postal naš poklic popolnoma odveč. V preteklosti, ko so se začele ustanavljati podatkovne zbirke, kakršna je Library and Information Science Abstracts, smo že zamudili vlak. Na srečo so to počeli ljudje z znanjem iz knjižničarstva. Interneta in različnih drugih zbirk pa pogosto ne urejajo ljudje s takim znanjem. Kljub obsežnim raziskavam in teoretičnemu znanju na našem področju, se velikokrat zgodi, da drugi na novo od-

krivajo že znano. Dober primer ponovnega odkrivanja starega znanja so metapodatki. Knjižnični katalog je več sto let star primer metapodatkov in vendar so prve metapodatkovne modele računalničarji odkrili šele pred dobrim desetletjem. V približno istem času so računalničarji izumili ontologije, ki so pravzaprav naši tezavri (Gilchrist, 2003).

Znanje, ki je potrebno za katalogizacijo, je sicer lahko odličen temelj in model za znanje iz organiziranja informacij, podatkov in dokumentov, torej je slednje širše od prvega. Zato bi bil študij informacijske znanosti sicer v veliki meri vzporeden študiju bibliotekarstva, v marsičem pa bi se razlikoval.

V času triletnega dodiplomskega študija informacijske znanosti, bi študenti poslušali predmete na treh zahtevnostnih ravneh, nekatere skupaj s študenti bibliotekarstva. Prvo raven z enim predmetom, ki bi študente uvedel v teorijo dokumentov, surogatov in informacij, s katerimi delamo v knjižnicah in informacijskih službah pa tudi v drugih ustanovah, kot so muzeji, arhivi, časopisne hiše, smo že opisali. Prav tako smo opisali drugo raven, predmet, ki bi študente seznanil s knjižničnim katalogom. Za študente bibliotekarstva bi bil to uvodni predmet v katalog, za študente informacijske znanosti pa bi knjižnični katalog služil kot model urejene podatkovne zbirke z vsemi orodji.

Dva predmeta na tretji ravni bi bila namenjena predvsem študentom informacijske znanosti in bi se poglobila v dokumentiranje različnih zbirk, ki niso samo knjižnične. Študenti bi se torej podrobno spoznali s sistemi za organiziranje in iskanje podatkov. Vse z namenom, da bi obvladali vsaj osnove organiziranja znanja na različnih področjih. Diplomant prve stopnje informacijske znanosti bi moral pridobiti znanje za opravljanje takih operacij, kot je npr. vzdrževanje podatkovnih zbirk, portalov in spletnih strani.

Med dveletnim podiplomskim študijem informacijske znanosti bi študent dosegel četrto, najzahtevnejšo raven izobraževanja na tem področju z dvema predmetoma. Prvi predmet o organizaciji informacij, ki bi bil namenjen vsem študentom, smo že opisali. Seznanil bi jih z zahtevnimi temami s področja katalogov in podatkovnih zbirk v knjižnicah, založništvu in drugod. Drugi predmet, ki bi bil posebej posvečen zahtevnejši tematiki pri organizaciji informacij v elektronski obliki, bi bil namenjen le študentom informacijske znanosti. V okviru tega predmeta bi sodila tematika poizvedovanja po zbirkah različnih vrst dokumentov, od slikovnih, do zvokovnih in besedilnih, načrtovanje uporabniških vmesnikov, večjezičnost v vmesnikih in podobno. Kot tretji predmet na tej najzahtevnejši stopnji bi lahko uvrstili tudi takega, ki bi študente podrobno seznanil s teorijo in prakso sistemov za poizvedovanje (*information retrieval*). To je v svetu zelo široko raziskovalno polje in vsak bibliotekar in informacijski strokovnjak mora poznati osnove tega področja. Bolj poglobljeno pa bi ga morali poznati tisti, ki načrtujejo informacijske sisteme. Diplomant druge stopnje informacijske znanosti bi bil

usposobljen za zahtevno načrtovanje in razvijanje podatkovnih zbirk različnih vrst v različnih okoljih.

7 Kaj pa praksa?

Vsa omenjena predavanja bi morala poleg predavanj vključevati tudi praktične vaje v ustrezno opremljenem laboratoriju ter samostojno in seminarsko delo študentov. Gostovanje izkušenih katalogizatorjev pri predavanjih bi bilo zanimivo in koristno. V študij pa bi bilo koristno vključiti tudi praktično delo v knjižnicah. O dolžini, vsebini in strukturi prakse bi se morali učitelji na fakulteti in mentorji v gostiteljski ustanovi natančno dogovoriti zato, da bi študent resnično pridobil izkušnje, in ne bi bil gostiteljem le v breme. V tem času bi že bilo mogoče identificirati tiste študente, ki bi jih delo pri katalogizaciji veselilo, da bi jih čim prej začeli usmerjati v izbrano področje. Po bolonjski reformi bodo študenti namreč smeli samostojno izbrati določeno število predmetov. Toda izbira teh predmetov bo začrtala tudi njihovo prihodnjo kariero. Zato jim bo potrebno pri izbiri pomagati in jih usmerjati glede na njihova nagnjenja in interese.

Ko se bodo novi diplomanti zaposlovali, bi bilo koristno, če bi nastopili staž (pripravnništvo) z mentorjem - izkušenim katalogizatorjem. Ker bi šola utegnila pripraviti le dobre teoretične temelje in skromnejše praktične izkušnje, bi zaposlovalec moral prispevati čas za praktično dopolnitev znanja novega katalogizatorja. Razlogi za to tičijo tudi v lokalni praksi. Kljub temu, da smo desetletja stremeli k vzajemni katalogizaciji in čim večjemu poenotenju kataložnih zapisov, že nekaj časa ugotavljamo, da tega v resnici ne moremo in ne želimo doseči v celoti. Da knjižnice prirejajo vsaj vsebinski opis v kataložnih zapisih, ki jih iz vzajemnega kopirajo v lokalni katalog, sta v diplomskih delih pokazali dve študentki bibliotekarstva (Poznajelšek, 2001; Zupanc, 2001). Tudi sodobna teorija informacijske znanosti, ki je izrazito uporabniško orientirana, zagovarja prilagajanje zapisov lokalnim potrebam knjižnice in njenih uporabnikov. Tu je poglobitni razlog, zaradi katerega je torej treba vsakega novega strokovnega delavca v knjižnici uvesti v lokalno zbirko in njene posebnosti ter ga poučiti o poslanstvu knjižnice in navadah uporabnikov ter načinih, kako se posamezni kataložni zapis in katalog v celoti temu prilagajata. To je praktični del, ki neizogibno manjka vsakemu svežemu diplomantu. Vendar se izobraževanje za strokovno delo ne more zaključiti s stažem.

8 Stalno strokovno izpopolnjevanje

Mugridge in Furniss (2002) sta z anketiranjem katalogizatorjev ugotovila, da so za uspešnega katalogizatorja pomembni trije segmenti: izobraževanje v šoli, mentorstvo za novince in nenehno strokovno izpopolnjevanje v času aktivne delovne dobe. Pri strokovnem izpopolnjevanju katalogizacijskih mojstrov sta ključni pripravljenost vodstva knjižnice, da tako izpopolnjevanje dovoli in omogoči ter pripravljenost katalogizatorja samega, da vlaga voljo, čas in včasih tudi denar v svoje strokovno izpopolnjevanje. Pri nas je ponudba tečajev za uva-
janje v delo z vzajemnim katalogom dokaj bogata. Šibkejša je ponudba na področju prenašanja novih dognanj in teorij v prakso. Šibke teoretične osnove so lahko tudi razlog za skromen obseg raziskovanja v bibliotekarstvu in informacijski znanosti v Sloveniji.

Po reformi visokega šolstva bi moralo biti omogočeno tudi vračanje diplomantov vseh stopenj na študij posameznih predmetov ali segmentov študijskega programa. Pri hitrem razvoju informacijske znanosti namreč lahko pričakujemo, da bo znanje vsakega diplomanta prej ali slej zastarelo. Posameznik, ki je v službi in doma obremenjen z vrsto obveznosti, težko sam sledi vsem področjem, ki so za njegovo delo pomembna. Vrnitev na študij posameznega predmeta, mu bo omogočil hitro in ekonomično obnovitev potrebnega znanja. Vodstva knjižnic bi se morala zavedati pomena strokovnjega izpopolnjevanja in svojim sodelavcem pri takih prizadevanjih pomagati.

Pri stalnem strokovnem izpopolnjevanju pa niso pomembne le uradne izobraževalne ustanove. Veliko lahko naredijo tudi društva in neformalne skupnosti katalogizatorjev. Kolegi si lahko med seboj izmenjujejo izkušnje in nasvete, se med seboj spodbujajo in pomagajo v težavah. Pri takem sodelovanju je znanje vedno posredovano po meri posameznika, zato je izredno učinkovito, hkrati pa povsem nevsiljivo. Knjižničarji, tudi katalogizatorji, smo bili tradicionalno znani po nesebičnem posredovanju svojega znanja vsakomur, ki ga je potreboval ali si ga želel. Upajmo, da se bo ta naša vrlina vsaj v nekaterih segmentih ohranila kljub nasprotnim tendencam današnjega časa.

9 Medsebojno spoštovanje in sodelovanje

Medsebojna pomoč in sodelovanje, namesto posmeha in podcenjevanja med katalogizatorji, sta le del uspeha. Verjamem, da to vsaj v nekaterih skupinah in okoljih tako tudi deluje. Pogosteje pa srečamo svoje kolege knjižničarje, ki imajo popolnoma negativen odnos do katalogizacije. Katalogizacijo omalovažujejo najbrž zato, ker ne poznajo prave vrednosti kataloga, ker poznajo le degradirani

katalog, ki ne more več izpolnjevati vseh potrebnih funkcij. Morda so se tudi katalogizatorji izolirali od svojih kolegov v drugih oddelkih knjižnice in izdelujejo kataložne zapise, ki so sami sebi namen. Tako knjižničarji kot vodje knjižnic bi se morali zavedati, da je vlaganje časa in denarja v knjižnični katalog predvsem vlaganje v kakovost naše osnovne storitve. V knjižnicah se je razvilo veliko dejavnosti, ki niso neposredno povezane s katalogom. Vendar pa je katalog še vedno osnovno orodje za posredovanje gradiva in informacij iz knjižnične zbirke. Dokler imamo v knjižnicah gradivo, moramo tudi graditi in vzdrževati kataloge. V prvem slovenskem pravilniku za abecedni imenski katalog piše, da so »katalogi osnova za uspešno poslovanje vsake knjižnice« in to še vedno drži (Abecedni imenski katalog, 1947). Ker pa oblikujemo in vzdržujemo še vrsto drugih zbirk, jih moramo znati oblikovati in vzdrževati. Ali lahko od nekoga, ki ne razume pomena in zgradbe knjižničnega kataloga pričakujemo, da bo znal organizirati digitalno zbirko ali spletno stran knjižnice?

Zahvala

Doc. Majdi Jakše-Ujčič in dr. Mariji Petek se zahvaljujem za vsebinske pripombe na zgodnejšo verzijo tega prispevka.

Viri

1. *Abecedni imenski katalog*. (1947). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
2. *ALCTS Educational policy statement*. (1995). Pridobljeno 10.8.2004 s spletne strani: <http://aka/alcts/alctsmanual/contend/cepolicy.htm>
3. Beall, J. (2001). Publishers' errors make catalogers [sic]: an analysis of the error indicators [sic] and [i.e.] in cataloging . *Cataloging and Classification Quarterly*, 32 (3), 87-107.
4. *Bologna Declaration* . (1999). Pridobljeno 10.8.2004 s spletne strani: http://www.mszs.si/slo/ministrstvo/mednarodno/solstvo/mednarodni_teksti.asp#aktualni
5. Brault, N. (1972). *The great debate on Panizzi's rules in 1847-1949: the issues discussed*. Los Angeles: School of Library Service, University of California.
6. Cutter, C.A. (1904). *Rules for a Dictionary Catalog*. 4th ed. rewritten. Washington: Government Printing Office.
7. Dimec, Z. (1994). Strokovna usposobljenost za katalogizacijo v COBISSu: analiza problematike in možni ukrepi za izboljšanje. *Knjižnica*, 38(3/4), 75-92.

8. *Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise: Zaključno poročilo.* (2000). Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo Filozofske fakultete.
9. Gilchrist, A. (2003). Thesauri, taxonomies and ontologies – an etymological note. *Journal of Documentation*, 59(1), 7-18.
10. International Conference on Cataloguing Principles. (1961) *Statement of Principles Adopted at the International Conference on Cataloguing Principles, Paris, October, 1961.* London: IFLA Committee on Cataloguing.
11. Intner, S.S. (2002). Persistent issues in cataloging education: considering the past and looking toward the future. *Cataloging & Classification Quarterly*, 34(1/2), 15-29.
12. Kokove - Hrovat, M. (2004). *Analiza rabe označevalcev napak: [sic] in [i.e.] v slovenskem vzajemnem katalogu.* Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
13. Kovacs, B. in Dayton, N. (2002). "If I knew then what I know now": UNCG LIS graduates' perspectives on cataloging education. *Cataloging & Classification Quarterly*, 34(1/2), 145-163.
14. Likar, T. (2004). *Ovrednotenje modula za katalogizacijo v sistemu COBISS.* Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
15. Mugridge, R.L. in Furniss, K.A. (2002). Education for authority control: Whose responsibility is it? *Cataloging & Classification Quarterly*, 34(1/2), 233-243.
16. Načela, sprejeta na mednarodni konferenci o katalogizacijskih načelih v Parizu oktobra 1961. (1961). *Knjižnica*, 5(1-4), 110-117.
17. *Predmetnik.* (1999?). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo. Pridobljeno 10.8.2004 s spletne strani: <http://www.ff.uni-lj.si/biblio/PREDMET.HTM>
18. *Osnove knjižničarstva.* (1987). Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost za kulturo.
19. Petek, M. (2003). *Odnosi med bibliografskimi zapisi, ki predstavljajo dela s skupnim predhodnikom, v slovenskem vzajemnem katalogu.* Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
20. Pirjevec, A. (1940). *Knjižnice in knjižničarsko delo.* Celje: Družba Sv. Mohorja.
21. Poznajlšek, M. 2001. *Ustreznost vsebinskega opisa gradiva iz vzajemnega kataloga za srednješolske knjižnice : primer knjižnic Šolskega centra za pošto, ekonomijo in telekomunikacije in Šolskega centra Celje.* Diplomsko naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
22. Swan Hill, J. (2002). What else do you need to know? Practical skills for catalogers and managers. *Cataloging and Classification Quarterly*, 34(1/2), 245-261.

23. Tillett, B.B. (1991a). A taxonomy of bibliographic relationships. *Library Resources & Technical Services*, 35(2), 150-158.
24. Tillett, B.B. (1991b). Summary of the treatment of bibliographic relationships in cataloging rules. *Library Resources & Technical Services*, 35(4), str. 393-405.
25. *Tuning educationa structures in Europe. Final report. Pilot project - phase 1.* (2004). Pridobljeno 10.8.2004 s spletne strani: <http://www.relint.deusto.es/TUNINGProject/index.htm>
26. Zupanc, Š. (2001). *Spremembe vsebinskega opisa pri kopiranju zapisov iz vzajemnega kataloga : primer splošnih knjižnic.* Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
27. Žumer, M. & Riesthuis, G.J.A. (2002). Consequences of implementing FRBR : Are we ready to open Pandora's box? *Knowledge Organization*. 29(2), 78-86.

Dr. Alenka Šauperl je docentka na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Naslov: Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: alenka.sauperl@ff.uni-lj.si